

007
f. 8p

Tom. 74

1. 8
2.
3.
4. 2
5. 0
6. 8
7. 8
8.
9. 1
10. 2
11.
12. 12
14.
15. 2
16.
17.

QVOD FELIX FAVSTVMQVE SIT,

INITIA
CULTIORIS
GERMANIAE,

IN REGIA FRIDERICIANA

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,

SERENISSIMO IUVENTVTIS PRINCIPE

FRIDERICO WILHELMO,
REGNI BORVSSICI ET ELECTORATVS
BRANDENBVRGICI HEREDE,

CETERA,

PRAESIDE

CHRISTOPHORO CELLARIO,
HISTOR. ET ELOQ. PROF. P.

D. XXI FEBRVAR. CIO DCCCIII

EXAMINANDA PVBLICE PROPNIT

ANDREAS CHRISTOPHORVS BREITHAVPT,
Eimbeccensis-Hannoueranus.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
LITTERIS CHRISTIANI HENCKELII, ACAD. TYP. *gr*

INITIA
CVI TORIS
GERMANIAE

IN REGIA FRIDERICIANA
REGIONE
FRIDERICO WILHELMO
REGNI BORUSSICAE ET
PRUSSIAE

CHRISTOPHORO CELLARIO

ANDREAE CHRISTOPHOVS BREITHAVT

LITTERIS IUSTIANI BENCKEN ACADEM. TYPI

Ræstantior hominis pars animus quamuis expers sit omnis materiæ molisque, quæ premit corpora; neque in oculos incurrat, aut sensu corporis percipitur: tamen in multis partibus, aut, vt verius dicamus, rationibus multis cum rebus, quæ corpus habent, aut mole sua sunt expansæ, comparari apta similitudine potest: nec illum tantum sic conferre licet, verum etiam, quæ ex illius natura fluunt, vita & societas hominum.

II. Non est, quod exempla rei longinquiora repetamus, quibus, quæ diximus, illustrentur ad fidem faciendam: quum id sufficiat, in quo maiorem vim hominum ac pleniorum numerum exerceri adhuc vidimus, nec hodieque cessare a suo opere atque labore. Agriculturam intelligo, cui plures mortalium sunt dediti, quam vlli rei aut negotiationi. Quæ autem illius est ratio, vt vel arando, vel conferendo, vel metendo denique perficiatur; eadem etiam est, animi, qui horridus plane & asper existit, & inconditos mores barbaramque vitam profert, nisi sollerti disciplina excolatur, & sapientiæ ac virtutis semina accipiat, quæ fructus

A

vbe-

vberiores ad conferuandam & melius prouehendam generis humani societatem adferant. Vt vero, si negligitur cultus, ager, etiam opimus natura, desinit bonos fructus ferre, & lolis sentibusque obducitur: ita etiam animi cultura tam necessaria est homini, qui ad publicam vtilitatem, quod suum est, conferre debet, vt nisi ille assidue percolatur exerceaturque; sterile-scat omnino, & nihil salubre ac frugiferum in se retineat.

III. Barbariem inde & squalorem, qui genus humanum omne & terrarum orbem occupauerat, provenisse, nemo est qui neget, nisi qui animo vti nesciat, aut omnem exuerit humanitatem: quod argumento luculentissimo est, quo necessitas colendæ mentis & ad virtutem instituentæ comprobetur. A cataclysmo primus cœtus diuina voce, stupendis miraculis, beneficiis frequentibus adductus eo erat, vt Deum omnes cognoscerent, virtutem, & quod rectum est, tractarent, accedente patriarcharum cura atque studio, quorum vita iccirco supra modum propagata fuit, vt pietas & virtus in posteros illibata transmitteretur; quamquam iam in prima familia, Chanaane videlicet, nepote Noachi, semina malitiæ & deprauationis se prodiderint.

IV. Dispersione gentium facta, non sensim aut lente, sed citato gradu descitum a virtute est ad vitia, & ab vero Dei cultu & amore ad simulacrorum adorationem: & quo longius processum fuit ab sede primigenia, quæ primos homines ex diluuiio accepit propagauitque; eo crassior ignorantia non diuinarum modo rerum, sed aliarum etiam, quæ ad civilem virtutem cultumque vitæ commodiorem pertinent; hominum

num mentes inuasit : quæ nec expelli prius, neque mitigari ratione potuit, quam vel rara quorundam industria & perspicuitate, vel nouorum meliorumque hospitem ac colonorum accessione rudes homines & inculti ad cultiorem vitam in hac vel illa regione (non dum enim vbique terrarum) adducti sunt.

V. De Chaldæis, patriarcharum sedi proximis, eorumque vicinis Assyriis Aegyptiisque nihil dicemus, qui quamuis in immanes quoque de sacris rebus errores prolapsi erant; in ciuili tamen vita & artium disciplina aliquid recti verique retinuerunt. Hos vero intactos iam relinquemus, quia ab iis vel nihil, vel si omnino aliquid, per longas id ambages ad nostram *Germaniam*, de cuius cultura in præsentî dissertamus, per commercia aut colonias, de quibus certo constat, adlatum fuit, quod morum feritatem emendaret, & ad ciuiliorem vitam homines adsuefaceret. Europæ terminis contenti, Græcos primum respicimus, qui a Phœnicum gente aliquid sapientiæ dicuntur accepisse: a Græcis Itali & Romani: ab his Transalpini populi, atque sic tandem etiam Germani alique Septemtrionales. Non omnem culturam iam explicabimus, sed in vna tantum illius parte, principe autem & præcipua & tali, quæ causam omnem illustrare possit, ad quietemur.

VI. Litterarum disciplinas quamplurimum ad vitam cultiorem conferre, sapientum omnium plenissima est consensus, quibus vt ceteri etiam accedant, qui non tantum intellexerunt, paucis iam verbis & rationibus demonstrandum est. Nemo enim infitias it, litteras atque scriptos codices esse fideles earum rerum

custodes, quæ hominum facile memoriã effugiunt; & in se præcepta continere, quibus ad virtutem institutamur; eademque transmittere ad posteros, & præclaris exemplis, quod fieri possint, quæ præcipiunt, approbare: quod sane, si litterarum disciplinis ita perficitur & confirmatur, necesse est utique, cunctis illas actibus humanæ vitæ singularem & splendidissimam lucem ad virtutis viam & civilem felicitatem præferre. In hoc autem auctores veteres consentiunt plerique, ex Phœnice aduenisse, qui rudes Græcos primum litteras & scribendi rationem perdocerent, siue Cadmus ille fuerit cum fociis, siue alius rector nouæ Phœniciorum coloniæ. Scribendi quidem solam artem auctores quidam memorant, quam Cadmo Græci debuerint: nec vero esse credas, quod tantis id verbis extollant, nisi cum litteris etiam prudentiæ doctrinam aliamque eruditionem ille attulisset, cuius ars illa scribendi iam est principium atque origo, etiam singulare in exercendo adiumentum, & fidelissima custos in conseruando; etiam prope vnica adiutrix ad propagandum.

VII. A Græcis in Italiam translatas esse litteras, indeque latius diffusas postmodum, non opus est, ut argumentis industrie conquisitis comprobetur. Pleni sunt libri de Saturni in Italiam destinata & peracta fuga: & Euandri ex Arcadia in eandem profectio, quos secuti alii sunt, & in his quoque Damaratus Corinthius, qui Tarquinis in Etruria confedit: filius Romæ regnavit. Quos imitati alii, in Italiæ parte, quæ propior est Græciæ, multas vrbes Græcicas condiderunt, quæ per longa tempora Græcas litteras atque mores conseruasse

vasse vel ipso Cicerone auctore, in illa pro Archia oratione, adfirmamus.

VIII. Roma cum vires adquisiuisset, non in sola Italia sua, sed in exteris etiam prouincijs colonias non paucas deduxit: quarum commercio barbaræ gentes ad ciuiliorem vitam cultioresque mores consuetudine & vsu sunt institutæ. quod de Hispania & parte Galliæ, quæ circa Rhodanum est, si quis negare auit, magno clamore celebrium coloniarum refutabitur. Germania autem nostra sero tandem aliquid ab Romanis per consuetudinem accepit, quod ad morum mitigationem & vitam mansuetiorem aliquid adferret. Quod, quando initium sumserit, & qua ratione fuerit conseruatum propagatumque; nostri iam est instituti, indagare, & quantum fieri potest, ex tenebris antiquitatum ac barbarorum temporum, quæ Germaniam cum primis oppressam tenuerunt, in lucem protrahere ac ostentare.

VIII. Origo Germanorum subobscura est, cum Romanis ignoti plane fuerint ad Cimbricum vsque bellum; & ante Cæsaris præconsulatam nemo illorum fines ingressus sit: quamuis nec hic de illis multa tradiderit. Incertiora sunt, quæ Græci scriptores, utpote remoti longius, de illis prodiderunt. Id tantummodo a finitimis audierant Romani, esse gentem feram & maxime barbaram, terram ipsam incultam & frugum expertem, siluis & paludibus oppletam: cælum asperum & immitte, quod tam dura ingenia efficiat, ut digna sint squalore ipsius terræ, quæ homines illos immanes atque horridos procreauerat. Tacitus fere primus est, qui singulari libro, quem de situ & populis Germaniæ scripsit, aliquid de origine tradiderit. *Germanos*, inquit,

cap. II *indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium aduentibus & hospitibus mixtos.* Rationes has adiecit: *quia nec terra olim sed classibus aduehebantur, qui mutare sedes querebant: & immensus ultra Oceanus raris ab orbe nostro nauibus aditur.* Quis porro (& hoc adiecit) *præter periculum horridi & ignoti maris, Asia, aut Africa, aut Italia relicta, Germaniam peteret, informem terris, asperam calo, tristem cultu adpectuque, nisi si patria sit?* Dum inquit hic auctor originem, eam magis magisque nobis occultat, *indigenas* vocando Germanos nostros, quos definire & interpretari est difficillimum, si erroris scopulos & manifestam falsitatem studeas euitare. Græci *αυτόχθονας* vocant & *γνησείας*, *terra natos*, qui aliunde non aduenissent: quod de Atheniensibus plerique scriptores adfirmarunt. Cicero autem pro Flacco cap. XXVI ad obscuram antiquitatem refert, quod, quorum originem posteriores ignorauerint, e terra prognatos esse credidissent. Sed vnum hominem e terra natum vel formatum nouimus; ceteros omnes procreatos ex hominibus.

X. Aliam ergo & veriozem originem Germanorum inuestigare nunc nostri est instituti; nec enim rationes Taciti sunt eiusmodi, vt probare nobis possint, non aliunde adlatos Germanos fuisse, sed ipso, quod colebant, innatos esse solo. Non est credibile, quum gentium primæ diuisiones fierent, nauibus potius, quæ forte tum nullæ erant, quam terrestri itinere dispersas fuisse; quamuis postea vsu nauigiorum longius etiam profectas esse non negamus. In eo autem facile consentimus, per Oceanum primos cultores non fuisse in Germaniam delatos. Quod vero existimat, ex Asia aut Italia

lia

lia nullos populos in terram asperam cælo & situ informem profecturos fuisse; in eo nos dissentire aperte profitemur. Est omnino aliquid cælesti providentiæ, quæ duxerit homines direxeritque cursum illorum, quum in diuersas terras exierant, imputandum, vt genus humanum per omnem terrarum orbem diffunderetur. In Asia nati erant primi homines: seruati quoque ex vndis diluuii in Asia: atque ita ex eadem Asia dispersio gentium in finitimas terras, deinde in vltiores, & tandem in extremas fuit facta, quum Asia illa non omnes caperet, sed mitteret in Europam atque Africam, qui superabant. Quo ductu profectio neque putamus factum esse, vt in Germaniam quoque venirent homines, quibus si omnino per Alpes clausus aditus fuisset, patuisset tamen per Pannoniam & alias intra Oceanum regiones. Vtique ex prima dispersione gentium vt aliarum omnium, ita etiam Germanorum origines sunt, vt tamen tempora distinguantur, quia citius, quæ propiores erant, Asiae Babyloniam partes habitatas fuisse, serius vltiores, credibile est.

XI. Iudæi, nescio qua traditione, ab Aschkenaz, Iapheti nepote, pronepote Noæ, & nomen & originem gentis Germanorum trahunt, & ipsam Germaniam terram *Aschkenaz* adpellant. Vir doctissimus, Samuel Bochartus, quum libro IIII Geographiæ Sacræ cap. xxxviii hanc fabulam recensuisset, *ridicule*, ait, ab Iudæis hæc confingi, quia Ieremiæ LI, 27 Aschkenaz inter eas gentes referatur, quæ Babylonem sint oppugnaturæ. Ridiculum autem est, si quis a Germanis Babylonem vel oppugnata vel deletam olim fuisse dixerit. Targum Hierosolymitanum a vero propius

pius abesse nobis videtur, quum inter provincias filiorum Gomer primo loco, tamquam primogeniti, qui Aschkenaz erat, sedem recenseat *Asiam*, puta proprie dictam, ibidemque a Phrygia distinctam, quæ aliquando Lydiæ regnum; alio tempore Attalorum erat; sub Romanis provincia proconsularis. Verba sunt Gen. X. 3, : בניו דגומר ושון אפרכיתרון אסוא : וברכריאה hoc est, filii Gomer sunt & nomen provinciarum eius, *Asia* & *Phrygia* & *Barbaria*. Antea laudatus Bochartus ad Bithyniam, huic Asiæ finitimam, aut Phrygiam atque Troianam regionem refert, quia ibi sit *Ascanius* & lacus & amnis : item *Ascania* vrbs vel regio cum insulis *Ascanis*, vt nomine quoque adludat : sicut etiam Ponti *Euxini* nomen putat inde ortum esse, a Græcis vero detortum in ἄξεως, & auspiciatori tandem nomine in εὐξεως siue *Euxinus*. Verba ipsius sunt lib. III cap. VIII hæcce : Itaque hoc maneat : e terra Gomer, id est Phrygia maiore, colonos duce Ascanaz in minorem Troademque deductos ad Pontum usque se diffudisse, qui cum ex accolarum nomine diceretur Ascanaz, a Græcis paululum deflecta voce nominatus est ἄξεως, in hospitalis; & postmodum εὐξεως, in contrarium versa significatione ad vitandam δυσφημίαν. Sed argutius hæc ex litterarum similitudine coniciuntur, quam certo & firmiter, vt quibet intelligit, approbantur. Interim non negamus, Germanos ab Iapheto, Noæ filio esse, quamuis incertum, per quem ex eius posteris. Idem Targum Genes. X. 2, (vt supplet alterum quod Ionathani tribuitur) Filii Iapheti (Gomer Magog, ceteri) & nomen provinciarum illorum ומדי וגרמניה אפריקי ומקדוניה *Africa*, & *Germania*, & *Media*, & *Macedonia* :

nia; quamuis non videamus, quo pacto Media huetrahatur; nec de Africa id fatis probabile apparet.

XII. Alii Iudæorum Germanos ex Chananæis deducunt, ab Iosua pulsis, quum terram ipsorum diuinis auspiciis occuparet, vt sedes esset Israelitarum. Ipse AlbenEzra, in Obadiam commentario sub finem, vocabulum כנענים *Chananæorum* ita interpretatus est, שמענו מפי גדולים כי ארץ אלמנייה הם הכנענים שברחו מפני ישראל בכואם אל הארץ *audiuimus ex ore maiorum, terram Alamanniam [Germaniam] esse hos Chananæos, qui fugerunt a facie Israelitarum, cum hi venirent in terram sanctam.* Atque ita Zarpath (quod eodem Obadiæ loco cum Sepharat commemoratur) Iudæis est Francia, quemadmodum etiam Jonathan Vzielides Sepharath אספמיה *Hispaniam* transtulit. Quod res est, Bochartus sensit, quum interpretationem hanc somnium dixit Rabbinicum. Si enim ipse propheta inspicitur, longe aliud videmus prædictum esse, quam quod est in delirante opinione Iudæorum.

XIII. Ipse Bochartus partis II lib. I cap. XXIII ex Aegypto credit Germanos suam originem traxisse, quod ipsius verbis præstat, quam nostris explicare. *Interim, inquit, credibile est, non quidem ex terra Chanaan, sed ex Aegypto proxima præscam aliquam coloniam ab Aegypto Hercule eo deductam. Argumento sunt sacra Isidis a Sueuis usurpata.* Quod ex Taciti libro de Moribus Germanorum cap. IX approbare studet. PARS, inquit ille, SVEVORVM ET ISIDI SACRIFICAT. VNDE CAVSSA ET ORIGO PEREGRINO SACRO, PARVM COMPERI, NISI QVOD SIGNVM IPSVM IN MODVM LIBVRNAE FIGVRATVM DOCET AD-

VECTAM RELIGIONEM. Et ex cap. II sic colligit:
 TVITO item & MANNVS, quos pro conditoribus cele-
 brant, videntur esse Thoth & Menas. Thoth Aegyptiis est
 Mercurius; & Menas primus regum. Sed & fuisse apud
 eos Herculem memorant, primum omnium virorum fortium.
 Hæc ex Tacito.

XIII. Speciosum argumentum, fatemur: an ve-
 ro certa origo ex similitudine sacrorum probetur, non
 est ita manifestum, vt a pluribus adreptum fuit. Dubi-
 tatur enim, an Sueuorum sacra in omnibus conuene-
 rint cum Aegyptiis, quum ignari rerum sæpe putent
 consensionem esse, vbi maximus rerum dissensus in-
 tercedit. Exemplo sunt quæ Tacitus lib. V Histor.
 cap. VI de Iudeis narrat, fuisse, qui Bacchi sacra Iu-
 dæis tribuerint, quum tamen ipse dicat, *non congruere*
instituta. Ipse Tacitus quum cap. VIII de Moribus
 Germanorum, *Isidis religionem aduectam* nauibus in
 Germaniam dicit, non id dicit, quasi ipsi Germani,
 quos indigenas dixerat, orti fuerint ab Aegyptiis, sed
 quosdam aduenisse, qui Germanos eos ritus perdoce-
 rent. Nec *Liburna* figura nauigio aduectam religio-
 nem probat, quum in ipsis sacris illius deæ *nauigium*,
 quoque adhibitum fuisse, vel ex Lactantii lib. I cap. XI
 sect. 21 constare possit, vt æque terrestri itinere, forsan
 ex Italia, quia & Romani illa sacra adsumferant; sal-
 tem non per mare, quia ex Aegypto per mediterraneum
 mare, quam longum est, in Oceanum Hispanicum,
 & inde in septentrionalem & Germanicum, &
 tandem in ipsum sinum Codanum, seu Balticum mare,
 quod Sueui accolebant, difficilior, quam pro tempo-
 rum illorum conditione ac ruditate, nauigatio erat.

XV. Phi-

XV. Philippus Cluverius Germaniæ Antiquæ lib. I cap. IIII id quoque agit, vt Celtarum amplissimas gentes, per Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, & septentrionem quoque Germaniæ imminentem, diffusas, ab Aschkenaz propagatas esse comprobet, sed successu, quantum nobis videtur, minimum felici. Eum enim probandi ordinem instituit, vt terram omnem inter nepotes Noæ distribuatur ingenio suo: quo facto, concludit, quia nihil reliquum sit, quam illa Europæ pars, quæ per Germaniam Galliamque & vicinas regiones extendatur, hanc ab Aschkenaze, Noæ pronepote, eiusque posteritate fuisse occupatam, & habitationibus progressu temporum oppletam. Sed nihil incertius est, quam vbiuis sedes horum illorumve Noachitarum, quas sortiti fuerant, certo definire, quod in Aschkenaze sit incertum magis, quia, vt supra vidimus, & Ieremias vates ad aliam, quam Germaniæ plagam reiecit; & Chaldæi interpretes, antiqui sane, in citeriori Asia Aschkenazitarum sedem videntur sibi inuenisse. Quæ quum ita sint, vti sunt, non sine iusta causa dubitamus, certo probari posse, ex quo nepote Noæ vel pronepote ortum suum Germani ducant, & æque probabile esse Iaphanem, qui Græciam dicitur tenuisse, multiplicata sua gente, in Italiam & vterius colonias emisisse: quamquam propter dispares ritus ac mores Græcorum Germanorumque id minime adseueramus. Hoc certum nobis est, ab Iapheto Noæ filio omnes Europæos esse: qui nam vero populi ab hoc vel illo eiusdem nepote sint procreati, saluo aliorum iudicio, dubitamus certo & distincte probari vniquam posse.

XVI. Satis de origine antiquissima, quantum haberi & cognosci potest: quæ vero vix aliud in Germaniam, quam barbaros mores, pro temporum illorum consuetudine inferebat: aut si quid melius, id tamen postea in immanem barbariem degeneravit. Omnis cultura occidentis, a coloniis est; etiam citerioris Asiæ quæ primum a Græcis omnes, qui ad humanitatem & benigniores mores animum applicuerant, deductæ olim fuerunt, tam iis Græcis qui Asiam incolebant, quam qui sedem antiquitus in Europa intra Aegæum mare & Mediterraneum occupauerant. Postquam enim a Sidoniis Thebæ in Bœotia, Cadmo duce, fuerunt conditæ, quemadmodum Plinius lib. v cap. xx Sidonem vocat *Thebarum Bœoticarum parentem*; non obliterata coloniis illis in Græcia fuit, quam ex vicinitate patriarcharum & orientis sapientum scientiam & virtutem attulerant, sicut in Tyrriorum coloniis per Africam atque Hispaniam factum fuisse, ex gentium illarum moribus non obscurum est: sed magis magisque notitiam illam reliquiasque sapientiæ resuscitauerunt, vt per omnem transfusas Græciam exteris etiam nationibus, quas adierunt, per commercia, vel colonias, tradiderint. Maxime disciplinas illas Athenienses excoluerunt, vt exinde mater litterarum ac meliorum omnium studiorum Athenæ dicerentur: quæ horum coloniis longe lateque per Europam & Asiæ partem disseminabantur. Quod enim Cicero in Bruto cap. XIII de eloquentia dicit, *vt semel e Piræa euecta fuerit, omnes peragrasse insulas atque Asia tota peregrinatam esse*: id, quoniam ille de Græcis solis loqui proposuerat, & de solo eloquentiæ studio; ad omnem philosophiam & humani-

manitatis studia, etiam in Italiam transmissa, debemus intelligere. Nam idem Cicero pro Archia dicit, in Græcis Italiae coloniis, quæ Rhegium, Crotona, Metapontum, Tarentum, Velia, Neapolis, & aliæ fuerunt, floruisse litterarum & humanitatis disciplinas, antequam Romæ excolerentur, quod haud dubie a Græcis, vnde ortæ fuerant, vnice habuerunt.

XVII. Vt vero in generis humani propagatione est, vt conseruatio eius longius longiusque per filios, nepotes, & seriffimos posteros diuinitus instituat: ita etiam res in ciuitatibus habent, quarum vna si bene culta & morata est, colonias quoque cultiores deducit; & hæ quoque magis atque magis suos mores suaque studia in vicinas gentes nouis transfundunt coloniis: aut si illis locus non superest, per commercia & consuetudinem diuturnam propagant. Miletus, nobilis Ionie ciuitas, vna ex duodecim illis, quas prima ex Ionibus Græciæ egressa in Asiam magna colonia condiderat, innumeras per Ponti oram tam in Asia quam Europa vsque ad Scythas, condidit Græcas colonias, quibus suas etiam Athenienses interiecerunt, vt omnis ora Ponti Asiatica cultissimis ciuitatibus, Trapezunte, Amiso, Sinope, Heraclea vsque ad Bosporum Thracicum, & inde per Europæ partem vsque ad Istri ostia, repleta fuerit. Hoc si vna ferme vrbs Miletus perfecit, cui propterea Strabo lib. XIII, tribuit τὸ πλῆθος τῶν ἀποικίων, *multitudinem coloniarum*: quia Εὐξείνου πόντου ὑπὸ τῆστων συνάνισται πᾶς, ἢ ἡ Προποντις, ἢ ἄλλαι πλείους τόποι, *Pontus Euxinus & Propontis, & alia loca Milesiorum coloniis culta fuerint atque adificata*; quantum putemus ab aliis Græcorum ciuitatibus fuisse operæ adhibi-

tum in colendis & ornandis ceteris gentibus ? scilicet non per insulas tantum & Asia oram constituta sunt coloniae Græcorum, sed Cyrenae etiam in Africa, Syracusae & aliae multae vrbes in Sicilia : & per Italiam inferiorem antea laudatae ciuitates, lingua & moribus non ingratae praedicarunt. Accedit Macedonum in Asiam vltiorem expeditio, qua tota Syria, etiam vicina Aegyptus Græcis moribus, lingua & disciplinis fuerunt impletae : vt de Tarso Ciliciae, quam philosophiae & litterarum cultu vel Athenas superasse Strabo testis est lib. XIII; de Rhodo, Epheso, Smyrna, Stratonicæ, Cnido, Halicarnasso, & ceteris taceamus, vnde Romani sapientiam eloquentiamque sibi petierunt : vt vel ex solo Ciceronis exemplo clarissimum est de Claris oratoribus cap. xci. Sed hæc de Græcis orientem versus aut in septemtrionem aut meridiem : qui vero non minus in occidentem progressi, nec tantummodo per Italiam, sed vltius etiam in Gallia Massiliam, Græca comitate bene compositam ciuitatem, vt Tacitus laudat in Agricola cap. IIII : & Emporias in Hispaniae ora condiderunt.

XVIII. Græcorum industriam & consuetudinem Romani imitati sunt, nec tantum per Italiam quam plurimas colonias inde ab Alpibus vsque ad Siciliam deduxerunt, quarum seriem Velleius Paterculus libro I cap. XIV & sequenti est persecutus : sed a Punicis bellis per Galliam, Hispaniam & Africam, & tandem sub Cæsariibus per orbem terrarum fuerunt distributae. His factum est, vt omnis occidens sit moratior redditus, suamque barbaram dedisceret linguam, Romanam æmularetur vsque ad eloquentiae excellentiam cum ipsis Romanis post-

postea certaturam. Id enim in more Romanis positum erat, vt quum prouinciam in barbara gente fecissent, illico ludos litterarum in ea aperirent, quibus prouincialium liberi Græcis Latinisque litteris ac disciplinis erudirentur. Viderunt enim cordatissimi homines, numquam sibi tutas fore prouincias, nisi exuerentur barbarie, & cultiores inducerentur ritus ac consuetudines per litterarum studia, quæ id inditum diuinitus habent, & omnia alia sapientia, vt quantumcumque antea abhorruerint homines, postea si semel dulcedinem illarum degustassent, cupidissime illas apprehenderent, amarentque eos, a quibus a squalore ad nitorem, a barbarie ad meliorem vitam & scientias adducti essent.

XIX. Sertorius, ex Mariano milite dux Hispanorum, Romanis oppositurus parem rempublicam, ante omnia scholam Oscæ instituit, vt liberi illorum Græcis litteris ac disciplinis erudirentur: quia præuidit vir callidissimus, non stabilem fore, quam conditurus erat, rempublicam, nisi eruditos homines haberet, qui barbarie depulsa, prudentiæ legibus atque præceptis, quæ publica sint, facerent. De quibus Plutarchus in vita egit Sertorii. Sed hæc impedita fuerunt, oppresso suorum fraude fortissimo illo duce. Nec tamen aliis locis plane rudis erat Hispania, sed inde ab secundo Punico bello studia quodammodo & Cordubæ & in Italica Baticæ colonia, & Tarracone, primaria Romanorum vrbe, vigere cœperant: & quamquam de iis Cicero pro Archia dicit, *pingue quiddam sonare atque peregrinum*: poetæ tamen erant, & Cordubæ nati, quibus aures Metellus Pius, & alii doctissimi Romani, quum contra Sertorium in Hispania pugnarent, dederunt,

XX.

XX. Melior facies rerum in provinciis cunctis erat, quum Augustus Cæsar imperaret, qui ita excoluit Hispaniam, ornauitque nouis coloniis, studiisque instruxit liberalissimis, vt Corduba breui post non pingue aliquid sonantes, vt antea, sed elegantissime doctos, Senecas Marcum & Lucium, cum Annæo Lucano poeta: Tingitæra prope fretum, Pomponium Melam; & Bilbilis Valerium Martialem, ac aliæ vrbes alios illustres scriptores ediderint. Gallia autem quem prouentum litterarum ab illis temporibus habuit? Scholæ illustriſſimæ tum Augusto duni, quam Eumenes rhetor singulari oratione laudauit: tum Durocortori Rhemorum, quam urbem propter litterarum præclarâ studia *NOVAS ATHENAS* antiqua inscriptio nominauit, luculento argumento sunt, etiamſi de ceteris artium officinis taceamus. Sufficiat Britanniam solam ex provinciis adicere: de qua Tacitus Agricolæ vita cap. *XXI* *Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire; & ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre [cepit] vt, qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent.* De singulis his provinciis eodem prope tempore Iuuenalis fatyra xv. vers. 108 & sequentibus

- - - - *sed Cantaber unde
Stoicus, antiqui præsertim atate Metelli?
Nunc totus Graias, nostrasque habet orbis Athenas.
Gallia caussidicos docuit facunda Britannos,
De conducendo loquitur iam rhetore Thule.*

XXI. Hæc circa Germaniam, ab occafu maxime & septentrione: sed fero nimis hæc lux ipsi, quæ tota barbaricis tenebris immerſa erat, adfulſit. Cimbricum

cum bellum nihil salutis attulit, quum nec Gallia tum, nisi paucissimis prouinciæ locis, excolta esset. Cæsar Iulius transgressus quidem bis Rhenum fuit: sed paucis post diebus regressus, ut neque commercio Germanos, neque inilitutis nouis & melioribus adiuuarit. Multum conquesti Germani sunt apud Tacitum de Romanorum iniuriis, qui ipsorum libertatem ereptum irent: sed nihil optandum magis fuisset, quam ut citius Germani ab Romanis deuicti essent, ut, barbarie depulsa, mores benigni & humanitati congruentes in gentem inducerentur. Sed dum ferocius hi repugnarunt, factum est tristi fato, ut in squalore prisco & tenebris incitiæ fere omnes relinquerentur; in ora tantum & ad ripas aliquid lucis ex vera humanitate acciperent.

XXII. Etenim Augustus Cæsar, quum tam sponte olim transgressos Rhenum, quam alios innumerabiles transductos in prouinciæ formam, hoc est in *Germaniam Superiorem Inferioremque* ordinasset, ac priuignorum ductu omnia Rætia Vindeliciaque ac Norico usque ad Danubium in potestatem suam redactis, splendidam coloniam in illis gentibus Augustam Vindelicorum condidisset; qui ad ripam & in propinquo Germani erant, consuescere pedetentim Romanorum moribus, & tandem commercia cum illis habere, atque ita cultiores sensim fieri cœperunt. Itidem Tacitus de Germanorum Moribus cap. xxxxi hæc docet: *Propior Danubio, quem Vindelicorum Noricorumque gentes contingebant: propior, inquit, Hermundurorum ciuitas, sda Romanis, eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus, atque in splendidissima Rætix prouinciæ colonia. Passim & sine custode transeunt: & quum ceteris gentibus arma*

C modo

modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque partefecimus, non concupiscentibus.

XXIII. Hoc vult dicere cordatissimus historicorum: non mirum esse vicinos barbaros & ripam alteram colentes fluuiorum, qui Rom. imperium terminabant, aliquid lucis & cultioris vitæ a finitimis Romanis accepisse, per consuetudinem videlicet & commerciorum necessitatem: sed illud potissimum demiratur, Hermunduros etiam, remotiores ab ripa, quum sensissent, quam bene res suas Romani, quam ordinate agerent, concupisse illorum commercium, & ex illo amicitiam: quam etiam Romani, qua humanitate erant, ipsis minime negauerunt. Hermunduri autem, vt eodem auctore intelligimus, longo tractu a Danubio ad Salæ vsque confluentem; etiam ex parte vltra Albim videntur habitasse, quem fluuium ipse Tacitus, in Hermunduris oriri, prædicto loco dixit. Et Annalium lib. XIII extremo inter Hermunduros Cattosque certatum tradit magno proelio; dum *flumen gignendo sale secundum, & conterminum, vi traxerint*: quibus verbis haud dubie *Salam*, fluuium nostrum, nostrasque salinas iuxta illum, indicavit, velut flumen hoc Hermunduros a Cattis diremisset, vt gens vtraque prouentum salis in sua commoda pertrahere laboraret. Velleius quoque Paterculus cap. CVI *Albim Hermundurorum fines præterfluere*, auctor est. Longe itaque Hermunduros inde a Danubio per superiorem Palatinatum & Bohemiam in Misniæ vsque & Thuringiæ confinia habitasse, ex productis testimoniiis colligitur. Hos vero non in ripa tantum Danubii sinistra, quam forte accoluerunt, aut non longe ab illa sedem habuere suam; sed *penitus* etiam, id est
intus

intus, seu in interioribus regionis illorum partibus, ad humanitatem excultos, & mansuetiores factos fuisse obseruauit, quamquam non exprimit quousque illud *penitus* a Danubio extensum prorogatumque uoluerit: quod non longissime fuisse factum, ex distantia coloniae Rætorum facile intelligitur. Colonia autem illa splendidissima, quam *Augustam* dixere Romani, non in ipsa Germania sita erat, sed extra illam in Vindelicia, siue in ipsa Rætia, quod nomen Taciti temporibus ipsis Vindelicis quoque impositum erat. Danubius enim Vindelicos Noricosque a Germanis separabat, quas partes nunc ipsi Germaniæ a Carolino vsque tempore vindicamus. Hoc colonia ad Germanorum fines, hoc commercia mutua effecerunt, quæ numquam infructuosa sunt, sed cum lucro moribus vel addunt melius, vel auferunt. Quid addant, Iuuenalis sat. II extrema ostendit, cuius uerbis liceat *hospes* pro *obses* ponere:

*Adspice quid faciant commercia : uenerat hospes.
Hic sunt homines.*

Citius trans Rhenum Romani imperium suum protulerunt ab Augusti temporibus, ad Lupiam & in vicinis locis præsidia armorum constituentes: sed neque pacatam ibi prouinciam facere unquam potuerunt, ad Constantinorum ætatem, & quoad principes imperium Romanum Augustos habuit, Germanis renitentibus, ut per omnem tot sæculorum historiam bella Germanica legamus, sine tamen perfecta consummataque uictoria. Quo factum fuit, ut ex illis partibus numquam *penitus* expulsa fuerit barbaries: interiora, quo Romanorum arma peruenire non potuerunt, hor-

ridos illos & immanes mores constantissime retine-
rent.

XXIII. Feliciores itaque gentes fuerunt, quæ inter
Alpes colebant & Danubium, quia ii tractus Augusti
Cæsaris victoria ad cultiorem vitam perducti fuerunt
adeo, vt cum vicinis Germanis etiam humanitatis ali-
quid communicarent. Sed stetit hæc participatio in
aduersa ripa, nec longius ab illa, vt mores sunt homi-
num, transfundi ad interiora Germaniæ potuit: nec
ipsæ illæ regiones felicitatem suam conseruarunt, sed,
euerso Romano imperio, & a barbaris occupato, mul-
tum perdiderunt de auspiciata illa, quam ab Romanis
habuerant, morum ingeniorumque cultura, vt multi
etiam, si non plurimi, in pristinam relaberentur imma-
nitatem: nec prius reduci ad meliorem vitam potuere,
quam cælesti lumine simul non Ripensis tantum Ger-
mania, sed interior etiam omnis illustraretur. Quod
quo factum tempore, aut inceptum fuerit; quando au-
ctum & propagatum; magno certamine historiarum
conditores depugnare inter se videmus. Quæ conten-
tio, qua fieri breuitate potest, nunc quoque nobis est
explicanda.

XXV. Sunt plurimi, qui nimis sero, & vix ante
Caroli Magni tempora, euangelii lucem Germaniam no-
stram illustrasse existiment. Quamuis enim promissa
fuerit vniuersalis doctrinæ cælestis prædicatio, non ta-
men id vno tempore, sed successione multorum factum
esse persuasum habent, Augustini etiam, maximi do-
ctoris, confisi auctoritate. Hic enim epistola LXXX
ad Hesychium scripsit: *quod putat venerabilitas tua, iam
hoc per ipsos Apostolos factum; non ita esse, certis docu-
men-*

mentis probavi. Sunt enim apud nos, hoc est in Africa, barbare innumerabiles gentes, in quibus nondum predicatum esse euangelium, ex iis, qui ducuntur inde captivi, & Romanorum seruitiis iam miscentur, quotidie nobis addiscere in promptu est. Idem putant de Germania factum ante Carolina tempora fuisse, & demum sæculis multis reuolutis, postquam cœptum erat euangelium vulgari, illud beneficium Germanicis gentibus obtigisse. Sed durior nobis hæc interpretatio videtur esse; quam ut cum vniuersali Saluatoris mandato, in omnem terram exire Apostolos iubentis; aut prompto horum obsequio, quod Marci vox prope vltima πανταχῶς, ubique, confirmat; componi facile aliquis persuaferit.

XXVI. Mollior Augustino Sanctus Hieronymus est commentario in Matth. cap. xxiiii, 14, vbi id ipsum, quod pie credendum est, ex Saluatoris ore prolatum legitur. *Signum, inquit, dominici aduentus est euangelium in toto orbe predicari, ut nullus sit excusabilis: quod aut iam completum, aut in breui cernimus esse complendum. Non enim puto aliquam remansisse gentem, quæ Christi nomen ignoret. Et quamquam non habuerit prædicatorem; tamen ex vicinis nationibus opinionem fidei non potest ignorare.* Molliora hæc quidem sunt, ut diximus; vix tamen talia, quæ omnem dubitationem nobis eripiant. Proinde malim in Ioannis Chrysofomi sententiam ire, quam de eodem Matthæi loco homilia LXXVI p. 798 tulit, Christi verbis apprime consentaneam, & cum ecclesiæ historia, quæ ex primis temporibus superest, maxime conuenientem. *Ὅτι, inquit, ἐν εἰκοσι ἢ τριάκοντα ὄλοις ἔτεσι τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης κατέλαβεν ὁ λόγος. μετὰ τῆτο ἔν, φησίν, ἦκει τὸ τέλος τῶν ἱεροσολυ-*

σολδουων: intra viginti aut triginta annos verbum per Apostolos predicatum occupauit fines omnes orbis terrarum. Post hoc, inquit, veniet consummatio Hierosolymorum. Hoc est, Christi verba ita interpretanda esse, vt, antequam Hierosolyma euertentur, vbique terrarum, & in omnibus angulis, vbi homines fuerint, euangelium fuerit nuntiatum. Quod si est, Germaniam nostram, etiam interiorem, non expertem diuini illius beneficii fuisse, necesse est credamus. Hoc autem ex historia nunc erit approbandum.

XXVII. Antiquissimus Latinæ ecclesiæ scriptor, Lugdunensis episcopus atque martyr Irenæus, multis viderur idoneus auctor esse, quo probetur, illius ætate, hoc est secundo Christianorum sæculo in Germania nostra fuisse Christi ecclesiam. Libro I enim cap. III aduersus Hæreses dicit: *neque he, quæ in Germania sunt fundate, ecclesie aliter credunt, aut aliter tradunt.* Egregium argumentum, si Germaniam intellexit, quam Romani vocabant Transrhenanam & barbaram: quod quidem Latina hæc verba (nam versio sola librorum superest: Græca authentica iam tum Hieronymi æuo deperdita) adfirmare videntur, non autem firmiter probare, quia dubium remanet, an ita etiam Græce scripserit vir sanctus Irenæus. Norum enim ex Romanis historiis est, Germanicas quasdam nationes Caii Cæsaris temporibus, aut paullo ante, traiecisse Rhenum, vt in Gallica ripa habitarent: & Augustum plures transduxisse, duasque ibidem prouincias instituisse, quas ab incolis Germanias appellauerit secundum flumen Rheni diuisas, ita, vt altera *Superior* a flumine superiori nuncuparetur; altera *Inferior Germania.*

Quæ

Quæ appellationes apud Tacitum, & in pluribus inscriptionibus perquam sunt frequentes. Inde est, quod multi Irenæum de illa in Gallico solo Germania interpretentur: sed fluctuant hi ipsi etiam, quia Irenæi interpretes tantummodo *Germaniam* simpliciter dixit, non addito cognomine, ab loci differentia desumpto: sine quo Romani potius *Germanias*, quam *Germaniam*, utramque illam provinciam complexu vno appellauerunt. Si nunc Græcus & primigenius liber superesset, certiores inde de mente Irenæi redderemur: quo quia caremus, non videtur animus fluctuatione liberari posse. Sed salua res: seruata ex naufragio sunt quædam tabulæ, quibus enatare ex dubitationis illo possumus periculo. Sanctus Epiphanius libro 1 aduersus Hæreses sectione xxxi ineunte p. 202 seruauit Græca verba, quæ hæc sunt: ὅτι αἱ ἐν Γερμανίαις ἰδρυμέναι ἐκκλησίαι ἄλλως πεπιστεύασιν, ἢ ἄλλως παραδίδασιν. Neque in *Germaniis fundata ecclesia aliter crediderunt, aut aliter tradiderunt.* Dum ἐν Γερμανίαις, in *Germaniis*, plurali numero dicit, utique dubitari non potest, ad duas illas in sinistra Rheni ripa provincias, ab Romanis cis amnem constitutas, respexisse. Quod dum negare non possumus, nostram simul causam, quam defendendam susceperamus, præsidio Irenæi si fidendum sit, aperte deferemus, trademusque iis, qui a nobis in hac controversia dissentiunt. Sed nondum desperamus: aliud præsidium, deserti ab Irenæo, circumspiciemus.

XXVIII. Hoc Tertullianus nobis præbebit, & inclinatas nostras copias, ut videbantur, firmabit & restituet. Tertullianum quum nominamus, auctoritati Irenæi nihil cedimus, quia is, si omnino posterior fuit
Ire-

Irenæo, proximus tamen post ipsum fuit, & qui in secundo etiam sæculo sacris studiis operam dedit, eamque continuauit in tertium. Hic aduersus Iudæos cap. VII, *In quem alium, inquit, vniuersæ gentes crediderunt, nisi in Christum, qui iam venit? Cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamita, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum, & Asiam, & Pamphyliam, immorantes Aegyptum & regionem Africa, quæ est trans Cyrenem, inhabitantes? Romani & incole; tunc & in Hierusalem Iudæi, & cetera gentes: ut iam Gatulorum varietates, & Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes termini, & Galliarum diuersæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita: & Sarmatarum, & Dacorum, & GERMANORVM, & Scytharum, & additarum multarum gentium, & prouinciarum, & insularum multarum nobis ignotarum, & quæ enumerare minus possumus? in quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit, regnat. --- Sic Germani adhuc usque limites suos transgredi non sinuntur. Britanni intra Oceani sui ambitum conclusi. Maurorum gens & Gatulorum barbaries a Romanis obsidentur, ne regionum suarum fines excedant.*

XXVIII. Varias aut vniuersas gentes, Christo subditas, Iudæis opponit, in iisque numerat non modo Galliarum diuersas nationes; sed Sarmatarum etiam, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum. Num vero & hi Germani Cisrhenani Romanis erant? Ne ita de verbis eius cogitemus, ipse nobis auctor est, & suorum fidelissimus interpres. Galliarum enim *diuersas nationes* distinguit, quibus vtramque Germaniæ prouinciā oportet interfuisse. Deinde *Germanos* suos cum *Dacis,*

eis, Sarmatis, & Scythis coniungit, ad quos haudquam Cisrhenani; omnino autem qui trans flumen erant, Germani propius pertinebant. Quid multa? Germanos eos intelligit, qui *adhuc usque limites suos transgredi non sinuntur*. Et quum Romani (sic pergit Tertullianus) *de legionum suarum praesidiis imperium suum muniunt, nec trans istas gentes porrigere fines regni sui possunt; Christi regnum & nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur: ubique regnat, ubique adoratur*. Quid clarius, quid apertius dici potest, quam secundo Christianorum saeculo, Christianos in *Germanis* etiam illis fuisse, qui sub Romanorum imperio non erant, & quos Romani prohibebant limitem suum i.e. Rhenum, transgredi: qui soli proprie Germani erant, in magna seu barbara Germania inter Rhenum & Vistulam habitantes? Vnde autem illis Christi nomen? vnde euangelium, nisi ex primigenia illa per orbem terrarum facta salutis annuntiatione?

XXX. Ut vero aliis multis locis factum fuit, ita etiam in Germania diuini verbi semen obtritum aut suffocatum fuit, ut posteri eorum, qui Christum in ea gente confessi fuerant, paene omnes ad pristinas superstitiones relaberentur. Nec tamen omnia ita deleta sunt, quae Christiana in iis fuerant; sed raros & paucos etiam ibi remansisse, qui Christo dediti essent, non est incredibile. Quo referendum illud videtur, quod Hieronymus ineunte epistola cxxxv ad Suniam & Fretellam scripsit: *Quis hoc crederet, ut barbara Getarum lingua Ebraicam quaereret veritatem? & dormitantibus, immo contendentibus Graecis, ipsa Germania Spiritus*
D
san-

Sancti eloquia scrutaretur? Dudum callosa tenendo capulum manus, & digiti tractandis sagittis aptiores, ad silum calamumque mollescunt, & bellicosa pectora vertuntur in mansuetudinem Christianam. En in barbara Germania Hieronymi ætate Christianos, & eruditos Christianos, qui, versificationibus non contenti, ex fonte Ebraico sententiam Psalmorum exquirebant! Quis enim hos Getarum accolæ cis Rhenum reducet, vbi, tamquam in Gallia¹ provinciis, nihil mirabile erat, illa ætate omnes
 Χρῆσιμαὶ ἔσονται?

XXXI. Non equidem ignoramus, permultos esse, qui Carolo M. conuersionis Germanorum gloriam tribuant. Non detractam tanto principi laudem velimus præcipuam, quam ex Christianæ religionis adeptus cura est: nec vero propterea Christianissimus Germaniæ omnis priori ætati negandus est. Si limitem transilimus, & Rætiam quoque cum Norico Germaniæ adiungimus, vti fines Carolino aëo mutatos constat fuisse; ipsa Augustana colonia antiquioris Christianismi multa sane argumenta præbet, quæ collegit & illustrauit Marcus Velferus in egregiis Augustanæ civitatis Monumentis, & ad Passionem sanctæ Afræ Commentariis. Antiquiora etiam interioris Germaniæ in Thuringia & Hassia reperta sunt christianæ confessionis vestigia: quod vel ex eo non incertum est, quia & Merouingi; reges Franciæ, Dagobertus præsertim, filius Clotharii, ipse Christi sacris bene imbutus, Germaniæ Rhenanæ partibus vsque in Thuringiam, & ultra illam, imperasse traduntur. Lambertus Schaffnaburgensis, vel antiquus aliquis, qui addidit, ad annum Christi septingentesimum sextum Dagobert-

goberto Merouingo initia monasterii, quod intra urbem Erfurthiam in monte S. Petri est, imputauit. *Initium, inquit, monasterii S. Petri in Erfersfurtb, quod construxit Tagebertus rex Francorum in monte, qui antea Meruigisburg vocabatur: sed ab ipso Dagoberto mons S. Petri nuncupatus est.* Superfunt etiam diplomata eiusdem æui, quæ hoc confirmant. Quum enim a Chlodouæi, qui primus ex Francis regibus confessus Christum est, temporibus reges Franciæ in Thuringiam multas expeditiones fecerint, multaque ibi occupata possederint; minus credibile est christianissimos illos reges, si non inuenissent Christianos suæ ditionis homines, in paganorum cæcitate reliquisse. Fuldense quoque in Buchonia monasterium, quod medium inter Thuringos & Francos orientales est, originem S. Bonifacio debet sub auspiciis maiorum potius, quam ipsius Caroli M. qui, quæ illorum litteris promissa erant & data, suis etiam rata habuit & confirmauit. Vide Christophori Broveri Antiquitates Fuldenfes lib. I cap. IV; etiam de schola eius loci antiqua, cap. IX.

XXXII. Nec vero negamus, Caroli huius ætate quamplurimos idolorum cultores in Germania fuisse, quod ex diuturno aduersus Saxones bello manifestum est, quam gentem ad verum Christi cultum victor gloriosus pro pietate sua adduxit: & vt propagaretur latius, multos episcopatus per Saxoniam instituit, quos Albertus Kranzius in Metropoli sua lib. I cap. v seqq. recensuit. Ex quo tempore magis magisque extirpata idololatria, christiana religio per Germaniam & vicinas regiones fuit propagata: at, quod dolendum, in dies magis magisque superstitionibus pontificiis fuit

obscurata. Quod malum inualuit & vires sumfit ab ignorantia prope omnium illius ætatis hominum: quippe omnes bonæ litteræ ita extinctæ erant, vt frustra rex Carolus, & plures post eum principes in iis resciscitandis laborauerint. Episcopatus cum scholis Latinis suis, & plures academiæ fuerunt conditæ: sed defuerunt, qui litteras more antiquo docerent, & instrumenta illa conficerent, quæ tuendæ religioni aut purificandæ sunt necessaria. Tandem quum ortus beatoris sæculi appropinquaret, non prius Deus repurgari contaminatam ecclesiam voluit, quam præstantiores litteræ ac artes, & cum primis linguarum cognitio, post diuturnam inscitiam, benignis fati fuissent restitutæ. His enim purior doctrina de Deo & diuinis rebus, tamquam instrumentis vtitur: quæ si contemnuntur, aut tractantur negligentius, periculum est, ne Christiana respublica aliquid detrimenti capiat, aut rursus in errores aut superstitiones demergatur.

XXXIII. Summa ergo controuersiæ in hoc versatur, vt distinguamus inter Christianismi initia in Germanis, quæ inde ab Apostolorum temporibus sparsim in barbara etiam natione fuisse, haud dubitamus: & inter pleniorum caelestis doctrinæ propagationem ac ethnicismi interitum: quod ipsum est, in quo magni Francorum regis Caroli exsultat & triumphat gloria. Hic enim Saxonico bello idola sustulit, vt Adelmus Benedictinus adnotauit; ac integras gentes ad Christum perduxit; episcopatus instituit, & vbique prouidit, ne Christiani in pristinos reciderent errores. Fuisse vero & ante ipsius tempora in Germania ecclesiæ, vel solum concilium Francofurtanum probare potest,

est, quo omnes regni sui episcopos & ecclesiæ ministros congregavit, nec tantum ex Gallia illos huc transduxit, sed ipsa etiam Germania: qua de causa ad Moenum potius, quam ad Ligerim, hunc conventum sacrum agi voluit.

XX XIII. Quod vero de cultiore Germania supra institimus tractare, illumque cultum ex disciplinarum usu & litterarum doctrina quoque adduximus, cui maior tandem nitor ex Christianorum accessit pietate; ex eo evidens omnino est, quum bonæ litteræ primum resurgerent in Germania, deinde purior lux cælestis doctrinæ oriretur; cultiorem tum Germaniam quoque factam fuisse, quam superioribus sæculis fuerat, quibus aliquem cultum receperat: idque in tantum observari potuit, quantum utraque restitutio & litterarum & cælestis doctrinæ fuit beatior.

ADDITAMENTVM.

ROmani imperii magnitudinem omnes miramur, cui nec par in orbe terrarum fuit, nec secundum facile, aut proximum ab illo, reperitur. Hic vero cælestem observemus providentiam, sine qua nec profanis & avertis a Deo hominibus quidquam boni contigit. Augustinus lib. v de Civ. Dei cap. 1 in causas tantæ felicitatis inquirat, & reiectis falsis, fortuna & fato, ut pagani illas interpretabantur; & fiderrum positione: tandem cap. XII ad mores illorum, integriores omni, cum Catone apud Sallustium refert: quam quidem non negamus causam, quia industria, labori, consilio, abstinentiæ omnino aliquid tribuendum est, sed fortunante Deo, cuius solius est regna & felici-

felicitatem dare. Aliud tamen & arcanum subfuisse, Aurelius Prudentius censet, vt euangelii cursus, per orbem proferendus, minus impediti haberet, quam si in pristina barbarie gentes omnes dissociatæ perstitissent. In S. Laurentii Passione v. 419 sic ait sub persona illius martyris:

O Christe,
 Qui sceptrum Rome in vertice
 Rerum locasti, sanciens
 Mundum Quirinali toge
 Seruire, & armis cedere;
 Vt discrepantum gentium
 Mores & obseruantiam
 Linguasque & ingenia, & sacra,
 Vnis domares legibus.
 Hoc destinatum, quo magis
 Ius Christiani nominis,
 Quodcumque terrarum iacet,
 Vno intigaret vinculo.

Et contra Symmachum lib. II vers. 582, clarius:

Vis dicam, qua causa tuos, Romane, labores
 In tantum extulerit? quis gloria fortibus aucta
 Sic cluat, impositis vt mundum frenet habenis?
 Discordes linguis populos, & dissona cultu
 Regna volens sociare Deus, subiungier vni
 Imperio, quidquid tractabile moribus esset,
 Concordique ingo retinacula mollia ferre
 Constituit, quo corda hominum coniuncta teneret
 Religionis amor. nec enim sit copula Christo
 Digna, nisi implicitas societ mens vnica gentes.

Facile consentimus cum Prudentio: aut, si quis dubitat, exercitii causa sententiam eius ad disputandum proponimus.

AB: 155 159

ULB Halle 3
002 673 711

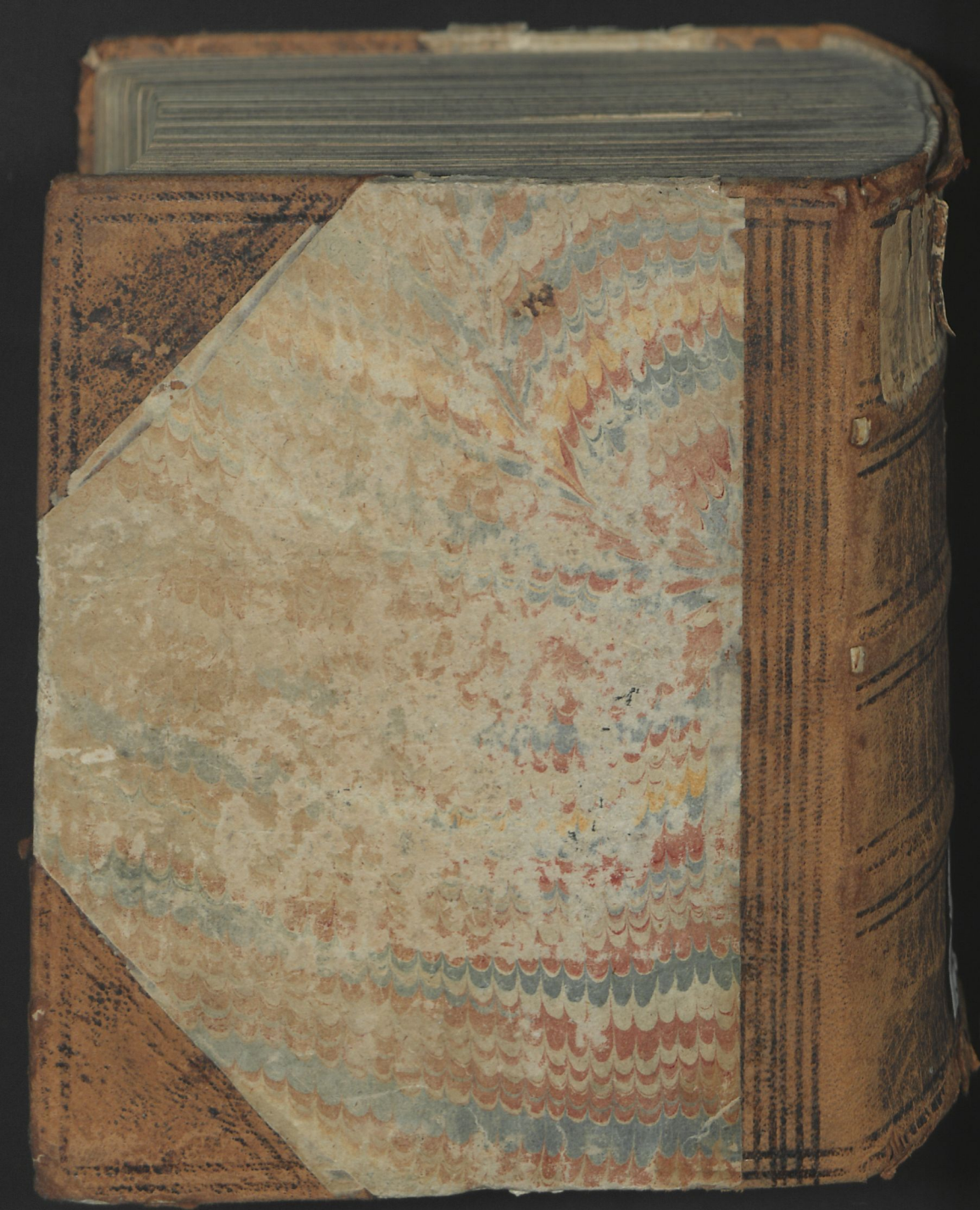

17

56.

1107

22.

QVOD FELIX FAVSTVMQVE SIT,
**INITIA
CVLTIORIS
GERMANIAE,**

IN REGIA FRIDERICIANA
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO IVVENTVTIS PRINCIPE
FRIDERICO WILHELMO,
REGNI BORVSSICI ET ELECTORATVS
BRANDENBVRGICI HEREDE,
CETERA,
PRAESIDE

CHRISTOPHORO CELLARIO,
HISTOR. ET ELOQ. PROF. P.

D. XXI FEBRVAR. CIOCCIII
EXAMINANDA PVBLICE PROPONIT
ANDREAS CHRISTOPHORVS BREITHAVPT,
Eimbeccensis-Hannoueranus.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
LITTERIS CHRISTIANI HENCKELII, ACAD. TYP. *ger*